

UDK 061.22 (497.6:437.31)
Prethodno priopćenje

ČEŠKI GULAŠ O BOSANSKOM LONCU REFLEKSIJE BOSNE U ČEŠKOJ AKADEMSKOJ SREDINI (1992-2008)*¹

Adin Ljuca
National Technical Library, Prague, Češka Republika

Apstrakt: Cilj ovog rada je da pokaže kako su naučnici iz češke akademske sredine koji se posvećuju historiji i literarnoj historiji južnoslavenskih naroda reagirali na zbivanja u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 1992. do 2008. godine, te da upozori na tipične nedostatke i reprezentativne primjere manipuliranja.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, terminološki gulaš, češka historijska balkanistika, češka literarna balkanistika.

Abstract: This work seeks to show how Czech scholars working on the history and literary history of the South Slavic peoples have reacted to events in Bosnia and Hercegovina between 1992 and 2008, and to point out typical shortcomings and conspicuous examples of manipulation.

Key words: Bosnia and Hercegovina, terminological "goulash", Czech historical Balkan studies, Czech literary Balkan studies.

*¹ Skraćena češka verzija ovog rada pod nazivom *Český guláš o bosenském maglajzu: Reflexe Bosny a Hercegoviny v českém akademickém prostředí (1992-2008)* saopćena je na konferenciji *Bosna 1878-2008. Reflexe (zejména publicističká) v českých zemích i zahraničí* [Bosna 1878-2008. Refleksije (naročito publicističke) u češkim zemljama i inozemstvu] u Ústí nad Labem 29-30. maja 2008. godine.

Uvod

Na malo kojem jeziku je toliko toga napisano o Bosni kao na češkom, na malo koji jezik je prevedeno toliko djela bosanskohercegovačkih autora kao na češki.² Od 1878. do 1918. godine, dakle punih četrdeset godina, Bosanci i Hercegovci živjeli su s Česima u istoj državi – u Austro-Ugarskoj monarhiji. Prema popisu stanovništva od 10.10.1910, u BiH je živjelo 7045 građana češke nacionalnosti. Danas u Češkoj Republici živi preko 1500 građana iz BiH. Svojevremena češka prisutnost u BiH, i današnja bosanska u Češkoj, imale su i imaju blagorodan utjecaj na obogaćivanje međusobnih kulturnih veza. Bez obzira na to, tako malo znamo jedni o drugima. Čini se da se u historiji češko-bosanskih odnosa kao jedno od najzanimljivijih pitanja nameće upravo to kako smo otkrivali jedni druge, historija češkog pogleda na Bosance i obrnuto, bosanskog pogleda na Čehe – to su historije brojnih predrasuda i stereotipa jednih o drugim i samih o sebi.

Raspad Jugoslavije koji je bio popraćen nizom ratnih sukoba pokazao se kao “prevelik zalogaj” za češku balkanistiku. Kako se za vrijeme rata dolazilo do informacija o zbivanjima u Bosni, opisao je Jan Urban: “Ovaj rat je imao, tehnički govoreći, tri sukobljene strane. Sve do njegovog kraja, Češka Republika imala je predstavničke urede i stalne izvore informacija samo u dvije od njih – u Beogradu i Zagrebu. A da to nisu bile pozicije kojima je vlada pridavala neki veći značaj, pokazuje i njihovo personalno popunjavanje. Uz minimalne iznimke, na oboma mjestima radilo se o malo sposobnim službenicima koji su krmili prašku centralu vijestima prepisanim iz lokalnog tiska.”³ Zbog toga je upravo akademski diskurs mogao i trebao biti jedan ozbiljan korektiv političkih i medijskih manipulacija. Međutim, on to u češkom slučaju sigurno nije bio. Cilj ovog rada je da pokuša odgovoriti na pitanje zašto je to bilo tako, te da upozori na tipične nedostatke i reprezentativne primjere manipuliranja.

² Adin Ljuca, *Bosna i Hercegovina u češkim izvorima*, : *ICSL Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavista u Sarajevu 2007. Zbornik referata sa 3. Međunarodnog susreta bibliotekara slavista, Sarajevo 19.-24.4.2007.*, Sarajevo, Magistrat, University Press, 2007, 92-100.

³ Jan Urban, *Všem sráčům navzdory. Válka, o které nechcete nic vědět*, Praha, GplusG, 1996, 85.

I. Terminološki gulaš

Začudujuće je da se i danas, nakon tako bogate tradicije kulturnih odnosa i intenzivnih kontakata, griješi čak i kada se radi o osnovnim terminima i određenju ključnih termina. Krajem septembra 1993. Bošnjački sabor je donio odluku o tome da se zvanično počinje koristiti stari naziv Bošnjaci umjesto dotadašnjeg naziva Muslimani. Cijelu tu problematiku u češkoj sredini iscrpno je izložio Ladislav Hladký u svom radu *Bosanski Muslimani (Bošnjaci) – proces nastanka naroda*,⁴ uključujući i probleme koji su uvođenjem tog novo-starog termina nastali u češkom jeziku: “Za označavanje pripadnosti zemlji (državi) BiH u suvremenom češkom jeziku ustaljen je pojam ‘**Bosňan**’ (u originalu mu odgovara naziv Bošnjacin odnosno Bosanac; dakle, ‘Bosňany’ su ne samo Bošnjaci već i bosanski Srbi i bosanski Hrvati). Za označavanje narodnosti u češkom treba kao najpogodniji i bosanskom originalu najbliži koristiti oblik ‘**Bosňák**’ (**Bošnjak**)”.⁵ Ni petnaest godina nakon toga ti termini u češkoj sredini nisu ustaljeni i s njima imaju probleme ne samo novinari već i stručnjaci, uključujući i neke od čeških balkanista. Do danas se preferira izraz “Muslimani” što izaziva dosta negativne asocijacije⁶, prema riječima Ladislava Hladkog: “[...] nekad je dolazilo čak i do neumjesnog povezivanja sa suvremenim islamskim, odnosno arapskim radikalizmom, što je muslimanskom komunitetu u BiH za vrijeme rata dosta štetilo”. Ali i u ovoj rečenici bilo bi umjesnije da je umjesto “što je muslimanskom komunitetu” bilo napisano: “što je bošnjačkom narodu za vrijeme rata dosta štetilo”. Ne samo da do danas većina čeških novinara i dalje redovno koristi izraze “Muslimani” ili “bosanski Muslimani” već i te zastarjele izraze upotrebljavaju ne-

⁴ Ladislav Hladký, *Bosenští Muslimové (Bosňaci) – proces vzniku národa*. Hostivice, *Historický obzor*, Izdavač Aleš Skřivan, 1997, br, 5-6, 112-118.

⁵ *Isto*, 117.

⁶ Prve poznate češke novinske vijesti posvećene Bosni datiraju iz 1592. godine i govore o padu Bihaća: “Žalosne novine, kako je Turčin, zakleti neprijatelj kršćanstva, odličnu pograničnu tvrđavu u Hrvatskoj Bihaćem nazivanu, zamak i grad opkolio i osvojio i kakvu je potom pri odcjepljivanju teritorija na drugim mjestima štetu učinio”. Kao što vidimo, još i u ovoj najstarijoj nama poznatoj “novinskoj vijesti” ističe se upravo konfesionalna različitost. Još od srednjeg vijeka u kršćanskoj Evropi osnovne granice “različitosti” formirale su religije. Svijet se dijelio na kršćane i pagane. A srednjovjekovno naslijeđe ima nemali utjecaj na način na koji mi razmišljamo danas. Vidi-Adin Ljuca, Turci a Švábové, nebo slovanští bratři? Český pohled na bosenské muslimy v letech 1878-1918, *Pravda, láska a ti na “východě”*: *Obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti. Sborník příspěvků z konference*. (ur. Mirjam Moravcová, David Svoboda, František Šístek,.) Praha, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2006, 122-134.

dosljedno, nekada sa malim M, nekada sa velikim, usprkos pravopisnim pravilima i bez ikakve logike – na isti način kao što se upotrebljavaju i u češkoj akademskoj literaturi⁷. Zar se onda moramo čuditi što se do danas ne uočava ili ne želi uočiti razlika u značenju riječi “Bosanac” i “Bošnjak”, a to usprkos činjenici da je termin “Bošnjak” odavno prihvaćen, ne samo u zapadnoj naučnoj literaturi već naprimjer i u Srbiji. Ilustrativan je primjer prikaza publicističke knjige *Svim seratorima u inat: Rat o kojem ništa ne želite znati*⁸ od Jana Urbana. Jan Pelikán (danas zamjenik šefa Instituta za slavističke i istočnoevropske studije na Filozofskom fakultetu Karlovog univerziteta u Pragu) objavio je 1996. prikaz *Rat, o kojem ćete saznati samo ponešto*⁹. Pelikán piše da ga je prilikom čitanja knjige “najviše zaprepastilo Urbanovo osten-tativno omalovažavanje historije”. Obratimo samo pažnju na to kako Pelikán u spomenutoj kritici barata terminima. U dotičnoj recenziji izraz *musliman* upotrijebio je 33 puta (u više od dvadeset oblika od kojih se neki ponavljaju); tako imamo: “muslimane”, “Muslimana”, “muslimanska nacionalna propaganda”, “muslimanski nacionalisti”, “bosanski Muslimani”, “muslimanske oružane formacije”, “muslimanski koncentracioni logori”, “muslimanska armija”, “hrvatsko-muslimanska ofanziva”, “muslimanskim nacionalistima”, “Muslimanski nacionalisti”, “muslimanska komu-nita”, „muslimanske države”, “muslimanske enklave”, “muslimanska uprava”, “muslimanska administracija”, “muslimska stranka”, “muslimanske šoviniste”, “muslimanskog nacionaliste”, “muslimansko-hrvatske federacije” itd. – a da ni na jednom mjestu nije upotrijebio službeni naziv “Bošnjaci”.

Ladislav Hladký u prethodno spomentom tekstu *Bosanski Muslimani (Bošnja-ci) – proces nastanka naroda* upozorava na još neke od čestih grešaka koje se prave u prijevodu osnovnih termina: “Obratiti pažnju također na nekad sadržajno pogrešan prevod Bosansko-hrvatska federacija; ispravno je **Bosňácko-chorvatská federace** (u originalu Bošnjačko-hrvatska federacija).”¹⁰ Pelikán, to naravno, u spomenutom prikazu “prevodi” kao “muslimansko-hrvatska federacija”.

Pelikánova prevodilačka originalnost nema granica – na jednom drugom mje-stu koristi izraz “Bošňák” – što nije ni češki, ni bosanski, ni srpski; to je nešto kao

⁷ Sa velikim M označava se etnička, a sa malim M konfesionalna pripadnost. Primjer pogrešnog upotrebljavanja ovog termina nudi nam historičar Miroslav Tejchman i to u samom nazivu svoje studije “Bosanski i hercegovački muslimani u godinama Drugog svjetskog rata”.

⁸ Jan Urban, *Všem sráčům navzdory. Válka, o které nechcete nic vědět*. Praha, GplusG, 1996.

⁹ Jan Pelikán, *Válka, o které se dozvíte jen něco*. Praha, *Listy*, Izdavač Jiří Pelikán, br. 6, 1996, 81-86.

¹⁰ Ladislav Hladký, *Bosenští Muslimové (Bosňáci) – proces vzniku národa*. Hostivice, *Historický obzor*, Izdavač Aleš Skřivan, 1997, br. 5-6, 112-118.

“poluprijevod”, odnosno gulaš. Pogledajmo kako to izgleda: “Po uzoru na bosanske Muslimane počela je i muslimanska nacionalno orjentirana elita u Sandžaku od kraja 1995. godine za označavanje svog naroda protežirati naziv ‘Bošňáci’. Taj termin je u svojoj biti zavaravajući. U Bosni i Hercegovini ga tamošnji Srbi i Hrvati vide kao agresivno asimilacijski. U slučaju sandžačkih Muslimana takvoj terminologiji nedostaje osnovna logika. Ujedno implicitno izaziva prijetnju separatističkih tendencija.”¹¹

Zanimljive varijante u istom “pelikánovskom” stilu (ni češki, ni bosanski) nudi nam i literarni stručnjak profesor Ivan Dorovský, recimo: “Za kulturnu emancipaciju ‘Bosňjaku’ ...”¹², ili “Studij ‘bosenské (bosnjacké)’ narodne literature ...”¹³

Da se retorika mijenja u skladu s političkom stvarnošću, sveopće je poznato, ali je daleko manje poznata složenost mehanizama kojima na političku stvarnost utječe retorika. Obostrani utjecaj ima – a to bi makar stručnjaci iz akademske sredine trebali znati – i simboličko povezivanje neke skupine ili regije s negativnom odlikom društvenog ili kulturnog života. Ono, naime, potiče terminološko otuđenje, koje ima posljedice kako na one na koje se odnosi tako i na one koji se tako izražavaju.¹⁴

II. Historijska balkanistika

Isto kao što se neprimjereno barata terminologijom, površno se tumače i ključna pitanja i manipulira činjenicama, i to ne samo u slučaju bosanskohercegovačke već i historije cijele regije. Kao “vrhunac dosadašnjeg rada čeških povjesničara”¹⁵ Hladký ističe *Historiju južnoslovenskih zemalja*¹⁶ iz 1998. godine. Međutim, u njoj su neka od najosjetljivijih pitanja (recimo tumačenja zbivanja u Hrvatskoj i Srbiji tokom devedesetih godina 20. stoljeća) ne samo problematično referirana već često i vrlo po-

¹¹ Jan Pelikán, *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii: Geneze – vývoj – perspektivy*. Praha, Karolinum, 1997, 75.

¹² Ivan Dorovský, *Slovenské meziliterární shody a rozdíly*. Brno, Masarykova univerzita, 2004, 109.

¹³ *Isto*, 108.

¹⁴ Vidi Milica Bakić-Hayden, *Reprodukcija orijentalizma. Slučaj bivše Jugoslavije*, Rad je 2. 5. 2006. bio dostupan na: http://www.attack.hr/libera/br8/milica_orient.htm

¹⁵ Ladislav Hladký, *Češka historiografija o Bosni i Hercegovini (1980.-1998.)*. Sarajevo, *Prilozi*, Institut za istoriju, 2000, br. 29, 278.

¹⁶ *Dějiny jihoslovenských zemí*. M. Šesták, M. Tejchman, L. Havlíková, L. Hladký, J. Pelikán. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

vršno i trivijalno. U spomenutoj knjizi ima i veliki broj materijalnih grešaka, čak i takvih da se i laik može začuditi kako to da npr. ispod fotografije kamiona Jugoslovenske armije na kojem se vidi grupa četnika sa uzdignutim rukama sa tri prsta može pisati da se radi o “trijumfirajućim hrvatskim vojnicima”.¹⁷ Fotografija se nalazi u poglavlju *Trijumf hrvatskog nacionalizma*¹⁸, u kojem se prvi put u cijeloj knjizi upozorava na neravnotežu u naoružanju: “S borbenom sposobnošću hrvatskih oružanih sila kontrastiralo je vladajuće rasulo jedinica Republike srpska Krajina. Armija krajinjskih Srba je nakon 1991. godine dobila minimum novog oružja...”¹⁹ Kakva je bila situacija u naoružanju, školovanim vojnicima itd. u Hrvatskoj 1991. ili u BiH 1992. godine (bolje rečeno, za vrijeme cijelog rata) prešućeno je.

U tumačenju raspada Jugoslavije i suvremene srpske historije nema ni zločina protiv ljudskosti, ni Haškog tribunala, ni genocida u Srebrenici, ni istinske srpske opozicije, ni Fonda za ljudska prava, ni Nataše Kandić...²⁰ Kao što se povijest Bosne i Hercegovine ne može naučno tumačiti izvan uskih veza sa historijama Srbije, Hrvatske i Crne Gore, isto važi i u obrnutom smjeru. Genocid u Srebrenici npr. jednako je “bitan događaj” ne samo bosanskohercegovačke historije, već i srpske. Ne samo da se, npr. u “Historiji Srbije” ne spominje Haški tribunal već on nikakvu ulogu ne igra ni u “vrhuncu dosadašnjeg rada čeških povjesničara” u sintezi *Historija južnoslovenskih zemalja*. U vezi sa zločinima protiv ljudskosti iz devedesetih Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) sa sjedištem u Haagu ovdje se spominje jednom u poglavlju o Hrvatskoj (u vezi s “komplikacijama koje ima zagrebačka vlada zbog neisporučivanja generala”²¹) i dva puta u vezi sa BiH (1. “optuženi ne mogu imati nikakve funkcije”²²; 2. o “pritisku međunarodne zajednice da se iz političkog i

¹⁷ *Isto*, 623.

¹⁸ Druga polovina devedesetih godina 20. st. u Hrvatskoj obrađena je pod nazivom “Trijumf hrvatskog nacionalizma”, a u Srbiji pod nazivom “Nastupanje opozicije”. Autor oba poglavlja je Jan Pelikán. Međutim, do spomenutog nastupanja opozicije u Miloševićевой Srbiji u to vrijeme nije došlo. Hrvatska opozicija prema nacionalističkom režimu predsjednika Tuđmana došla je na vlast prije antimiloševićevske opozicije u Srbiji. Dakle, nazivi ova dva poglavlja vrlo rječito izražavaju osobne simpatije i antipatije spomenutog historičara prema pojedinim južnoslovenskim narodima.

¹⁹ *Isto*, 621.

²⁰ Vidi-Jan Pelikán, *Dějiny Srbska*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

²¹ *Dějiny jihoslovanských zemí*. M. Šesták, M. Tejchman, L. Havlíková, L. Hladký, J. Pelikán. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 625.

²² *Isto*, 642.

javnog života isključe optuženi od strane tribunala²³). A sve se to spominje usprkos činjenici da je Tribunal sakupio i proizveo ogroman broj dokumenata koji su dostupni svima, i koji se već uveliko koriste u naučne svrhe.

Simptomatičan je način na koji se “interpretiraju” događaji iz Drugog svjetskog rata: “U Sandžaku je njemačka okupaciona vlast privilegirala muslimanski komunitet. Nekoliko stotina njenih pripadnika stupilo je sa svojim suplemenicima iz Bosne u specijalne divizije SS”.²⁴ Srpsku kolaboraciju, međutim, autor ne nalazi za vrijednu spomena. Štaviše, “[...] Srbi su činili apsolutnu većinu pripadnika partizanske vojske”, a četnici su bili “nekomunistički oslobodilački pokret” i “srpski prozapadni oslobodilački pokret”. Dakle, suradnja četnika sa okupacionom vlašću ne samo da je previđena već se četnički pokret pokušava historijski rehabilitirati i revidirati.²⁵ Jedan drugi autor, također iz kruga akademske historijske balkanistike, u studiji *Bosanski i hercegovački muslimani u godinama Drugog svjetskog rata*²⁶ ističe pronacističku, profašističku i proustašku orijentaciju bh. Muslimana, a da ni na jednom mjestu ne spominje da je među njima bio i značajan broj antifašističkih boraca, od kojih su mnogi u toj borbi dali svoj život. O bosanskim Muslimanima koje su ustaše pobile, npr. u Jasenovcu, ili koje su četnici poklali, prije svega u istočnoj Bosni – naravno da nema ni spomena.

Kod prikazivanja i tumačenja historije Bosne ne nailazimo samo na manipuliranja, površnosti i trivijalizacije, već i na poricanje bosanskog suvereniteta, bosanskog i bošnjačkog identiteta itd. Dok Jan Pelikán – usprkos postojanju brojne suvremene naučne literature – kategorično tvrdi: “Prije 1991. godine, u Bosni nije postojao osjećaj bosanskog identiteta”,²⁷ Bohumil Havlasa je još 1876. to vidio drugačije: “...ali njegova svestrana mržnja prema Carigradu bila je pobuđivana zasada nejasnom žudnjom za narodnom samostalnošću. O toj svijesti se ne može sumnjati makar kod Bosanaca”.²⁸ Ili: “Priatelja među Bosancima Stambol (Istanbul) nije imao nikad i nikada neće ni imati, tako da možemo tvrditi, da su muhamedanski Slaveni

²³ *Isto*, 645.

²⁴ Jan Pelikán, *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii: Geneze – vývoj – perspektivy*. Praha, Karolinum, 1997, 9.

²⁵ *Isto*, 9.

²⁶ Miroslav Tejchman, *Bosenští a hercegovinští muslimové v letech druhé světové války*. Praha, *Slovanský přehled*, Historický ústav AV ČR, 1997, br. 4, 427-441.

²⁷ Jan Pelikán, *Válka, o které se dozvíte jen něco*. Praha, *Listy*, Izdavač Jiří Pelikán, 1996, br. 6, 82.

²⁸ Bohumil Havlasa, *Drak. Román z bosenského povstání. Sebraný spisy. Sv. 7-8*, Praha, Ústřední legio-nakladatelství, 1928, 42.

mного žešći neprijatelji Carigrada nego kršćani...²⁹ Dakle, Havlasa je prije 132 godine vidio ono što Pelikán neće da vidi ni danas.

Češki balkanisti se u svojim izlaganjima retorički vehementno suprotstavljaju novinarima i njihovim navodno netačnim i proizvoljnim tumačenjima konflikata na području bivše Jugoslavije. Češki historičari su sebi uzeli u zadatak “suprotstaviti se crno-bijelim interpretacijama nekada vrlo slabo upućenih žurnalista”.³⁰ Dodijelili su sebi ulogu neprikosnovenih eksperata i javnih arbitara koji polažu ekskluzivno pravo na istinu. Ta istina se – po njima – nalazi u *historijskim korijenima* koje oni, kao historičari po struci, jedini mogu dokučiti. Uvodim primjer jedne takve “stručne” kritike na rad novinara: “Vondráček je doduše obično slao samo nekomentirane vijesti, ali njihov izbor, upotrebljavani termini i obrati, tada ustaljeni u hrvatskim sredstvima informiranja, bili su nedvojbeno jasno usmjereni. Vondráček npr. saopćava da su oružane sukobe uz pomoć Jugoslavenske armije izazvali Srbi s ciljem da ispune svoj stoljetni san o velikoj Srbiji”.³¹ Međutim, dotični historičar u tom radu (iz 1996. godine!) ispravlja Vondráčka i “stvari svodi na pravu mjeru”, definirajući taj isti rat kao “otpor srpske manjine u Hrvatskoj protiv eventualnog osamostaljivanja te savezne republike”,³² čime nam sugeriše viđenje da su trećinu Hrvatske zauzeli i nekoliko godina kontrolirali lokalni srpski seljaci bez ičije pomoći izvana. Iako su češki historičari tradicionalno kritični prema novinarima, u stvarnosti nema nikakvih razlika između tumačenja “stručnjaka” i “laika”, naročito ako se radi o interpretiranju nedavnih ili savremenih zbivanja.

I zločin za koji se od početka zna ko ga je izvršio može se opisati tako kao da je njegov počinitelj nepoznat. Tako Ladislav Hladký u svojoj knjizi iz 2005. godine piše da je 9.11.1993. bio uništen stari most u Mostaru “u međusobnim borbama između Hrvata i Muslimana”,³³ premda je za taj čin Haški sud (ICTY) optužio, dokazao mu krivicu i osudio hrvatskog oficira Slobodana Praljaka. A ni sâm Praljak nije

²⁹ *Isto*, 122.

³⁰ Miroslav Tejchman, *Historická balkanistika v České republice v uplynulých deseti letech*. u: *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI. Sv. I. Sborník příspěvků ze VI. mezinárodního balkanistického sympozia*. (gl. ur. Ladislav Hladký), Brno, Historický ústav AV ČR, 2006. s. 21.

³¹ Jan Palikán, *Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách mladé fronty dnes a občanského (českého) deníku*. u. *Lidé města 7. Svazek: Češi a jižní Slované*. (gl. ur. Blanka Soukupová), Praha, Instiut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy, Nadace Ethnos, 1996, 131-132.

³² *Isto*, 130.

³³ Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005, 274.

osjećao potrebu da se distancira od tog djela. Naprotiv, općepoznati su njegovi komentari (npr. 2004. godine za "Slobodnu Dalmaciju" izjavio je): "Stari Most je bio vojnički objekat, a vojni objekat u ratu, bez obzira na njegovu povijesnu i kulturološku vrijednost, može biti srušen." Dakle, kako da shvatimo da je Stari most u Mostaru uništen "u međusobnim borbama" kad je isti autor, Ladislav Hladký, osam godina ranije napisao potpuno jednoznačno da je "po naređenju hrvatskog generala u Mostaru bio uništen tzv. Hajrudinov most..."³⁴

Drugi zločin, konkretno masakr počinjen 5.2.1994. na sarajevskoj pijaci Markale (68 mrtvih i 144 ranjenih), u oba ta već spominjana djela objavljena u vremenskom razmaku od osam godina Hladký opisuje identičnim riječima: "Za napad su bili optuženi Srbi i to uprkos tome što su britanski i francuski specijalisti, koji su na mjesto došli 40 minuta nakon eksplozije izjavili, da granate nisu mogle biti ispaljene sa srpskih pozicija. Francuska televizija je nekoliko sedmica kasnije donijela vijest, da Amerikanci imaju tehničke dokaze da je događaj na Markalama predstavljao očajničku akciju specijalnih službi sarajevske vlade, koja je tim činom htjela privući pažnju svjetske javnosti na opkoljeno Sarajevo. Međutim, oficijelna komisija koja je trebala taj slučaj istražiti, 16. februara je prekinula svoj rad s konstatacijom da se ne može tačno utvrditi odakle je granata bila ispaljena."³⁵ Dakle, ako je ovu formulaciju Hladký 1998. godine upotrijebio omaškom ili iz nekog drugog razloga, u svom djelu objavljenom osam godina kasnije se mogao korigovati. Naime, zbog "terora nad civilima" (uključujući i zločin počinjen na Markalama) Haški sud (ICTY) je osudio na doživotnu robiju srpskog generala Stanislava Galića.

Od početka devedesetih neki od čeških historičara pokušavaju da se nametnu javnosti kao stručnjaci za politička pitanja. Bez dovoljnog uvida u ono što se dešavalo na terenu, pozivajući se na tobožnje *historijske korijene* – prezentirali su se u javnosti kao arbitri koji znaju pozadinu tragičnih "jugoslavenskih" zbivanja. Najčešće su zastupali "stav" da je sve to vrlo komplicirano, te da je najbolje da se niko sa strane u to ne upliće, a pogotovo ne Zapad. Zločine iz devedesetih koji su počinjeni u Bosni i nad Bosnom obično predstavljaju kao građanski rat („Ali konflikt nije iza-

³⁴ *Dějiny jihoslovanských zemí*. M. Šesták, M. Tejchman, L. Havlíková, L. Hladký, J. Pelikán, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 633

³⁵ *Dějiny jihoslovanských zemí*. Šesták, M. – Tejchman, M. – Havlíková, L. – Hladký, L. – Pelikán, J. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 636. i Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005, 282.

zvala agresija Srbije prema Bosni.³⁶), kao rat u kojem su “sve strane paralelno činile zločine” i, naravno, kao rat koji je “prirodna posljedica stoljetne mržnje”.

Teorije koje etnički konflikt vide kao posljedicu etničke različitosti, drevne mržnje ili sukoba kultura su tzv. primordijalističke teorije,³⁷ koje su “posebno omiljene u laičkim tumačenjima konflikata”.³⁸ Pišući općenito o etničkim konfliktima (a ne samo o BiH), Filip Tesař na jednom mjestu kaže: “Mržnja je valjda najraširenije laičko objašnjenje etničkih konflikata. Široko je prihvaćeno ne samo u medijima i među političarima, već isto tako i među učesnicima konflikata – međutim, to ne možemo smatrati za dokaz. Vrlo je upadljivo da praktično ne postoji vjerodostojan stručni izvor, koji bi mržnju vidio kao razlog izbijanja konflikta – iako je utjecaj mržnje na razne načine analiziran. Ali, to s čim se možemo složiti je da tvorci javnog mnijenja (opinion makers) mogu mržnju koristiti kao motivaciju.”³⁹ Na drugom mjestu, ovaj put usredsređujući se konkretno na Bosnu, Tesař upozorava na rezultate jednog istraživanja: “Na prijelomu 1989. i 1990. godine, malo prije raspada države, u Jugoslaviji je provedeno opširno ispitivanje javnog mnijenja, koje je rezultiralo reprezentativnim zbirom pokazatelja, koji se odnose na narodnu toleranciju. [...]” Kao najzanimljiviju stvar istraživanje je pokazalo “[...] da nivo tolerancije nije igrao veliku ulogu u eskaliranju konflikta (najveća mjera tolerancije bila je utvrđena u Bosni i Hercegovini).”⁴⁰

Kako onda objasniti činjenicu da su zločini protiv ljudskosti poprimili najbrutalniji oblik upravo u BiH? Razlozi, očigledno, ne mogu biti izvedeni samo iz duge historije plemenske mržnje. Naprotiv, oni su poprimili najbrutalniji oblik u Bosni i zbog toga što u njoj, paralelno sa anamozitetima, postoji duga historija tolerancije i otvorenosti. Naime, sa stajališta onih bosanskih Srba koji nisu bili agresivno i isključivo nacionalistički nastrojeni nije bilo težnje za “etničkim čišćenjem”. Srbi koji su odbili da sudjeluju u progonu i primjenjivanju represivnih mjera na “nesrbe” tako-

³⁶ Jan Pelikán, *Válka, o které se dozvíte jen něco*. Praha, Listy, Izdavač Jiří Pelikán, 1996, br. 6, 82.

³⁷ Postoje dvije osnovne teorije o postanku nacija, tzv. konstruktivistička ili funkcionalistička, te primordijalistička. Primordijalističke teorije većinom ne mogu objasniti društvene promjene, jer promatraju nacije i etničke grupe kao statične, izolirane i homogene. Stoga su takve teorije uveliko napuštene nakon Drugog svjetskog rata, i naučnici su se priklonili konstruktivističkim tumačenjima prema kojima su društvo i društveni identiteti u stalnom stanju promjene.

³⁸ Filip Tesař, *Etnické konflikty*. Prag, Portál, 2007, 82-83.

³⁹ *Isto*, 86-87.

⁴⁰ *Isto*, 28-29.

der su bili proganjani i izloženi represijama od strane Karadžićevih pristalica. Iz današnje perspektive, i na osnovu dosadašnjih saznanja, očigledno je da zločini srpskih nacionalnista nisu bili usmjereni samo protiv Bošnjaka, Hrvata i ostalih “nesrba” u BiH, već im je jedan od ciljeva bio i da se “osakate” kolektivni osjećaji pripadnosti koji su integrirali bosanske Srbe u njihovo multietničko okruženje. Latentna funkcija etničkog nasilja bila je da se izazove osjećaj kolektivne paranoje, a zatim i kolektivne krivnje, kojim bi se homogenizirali i radikalizirali neodlučni pojedinci među srpskim stanovništvom.⁴¹

Američka historičarka Kathryn E. Fleming tvrdi da posebnosti balkanske historije i geografije iziskuju interdisciplinarnost.⁴² Njen grčki kolega Paschalis Kitromilides je u tom smislu još izričitiiji: U zadatku (historizovanja porijekla balkanskog nacionalizma) metoda mora biti u pravom smislu interdisciplinarna...⁴³ Američki sociolog Keith Doubt insistira na tome da se društvene teorije i njihov istraživački instrumentarij moraju testirati i na tako radikalnom društvenom fenomenu kao što je rat u Bosni, kako zbog samih žrtava toga rata (da se splet okolnosti koji je doveo do nevidene okrutnosti dovede do diskursa, da se bol i poniženje dovedu do svoje artikulacije⁴⁴) tako i zbog samih društvenih nauka. Jer, kako kaže, ako sociologija nije spremna da se suoči sa jednim takvim fenomenom, onda koja je njena svrha?⁴⁵

Češki balkanisti ne samo da ignoriraju modernu filozofiju, sociologiju i druge društvene nauke već uglavnom zanemaruju i socijalnu i kulturnu historiju, isključivo se bave tradicionalnom pozitivističkom historijom, odnosno kumulacijom političke faktografije, bez korištenja novih metodoloških pristupa, bez konsultiranja strane literature, bez kontakata s inozemnim kolegama. O osmanskome razdoblju bosanskohercegovačke historije ne može se pisati bez arhivske građe osmanskog porijekla. Ako je od čeških balkanista iluzorno očekivati korištenje izvora sa turskog, arapskog ili perzijskog jezika, zar je pretjerano očekivati da se koriste osnovnim rezulta-

⁴¹ Keith Doubt, *Sociologija nakon Bosne*. Sarajevo, Buybook, 2003.

⁴² Kathryn E. Fleming, *Orijentalizam, Balkan i balkanska istoriografija*. Beograd, *Filozofija i društvo*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2001. br. 18, 30.

⁴³ *Isto*, 30.

⁴⁴ Kako primjećuje Doubt: “ako nezamislivi, beskrajni zločini predstavljaju događaje koji se opiru diskursu, onda jedino što možemo učiniti je promatrati te događaje kao da se dešavaju u carstvu prirode, a ne u sferi društvenog života”. Dakle, bez diskurzivnog zločinac je prognan natrag u raj životinjskog neznanja i amnestiran od bilo kakvih obaveza rezerviranih za ljude.

⁴⁵ Keith Doubt, *Sociologija nakon Bosne*, 163-165.

tima bosanskohercegovačke orijentalistike i historiografije o osmanskome periodu? Ne može se pisati o osmanskome razdoblju bosanskohercegovačke historije a da se ne koriste rezultati rada jednog Adema Handžića (npr.) ili brojni objavljeni izvori, prije svega oni koji su plod rada suradnika Orijentalnog instituta u Sarajevu⁴⁶.

Češka historijska balkanistika se uglavnom fokusira na "narode" i države, kao da se radi o homogenim entitetima, operira pojmovima kao što su "srpski interesi", "hrvatski interesi" itd., bez analitičke diferencijacije. Pri tome su srpski interesi makar djelimično "historijski opravdani", dok su interesi ostalih skupina opravdani manje. U ovom "analitičkom" pristupu nacionalne interese po pravilu zastupaju nacionalistički akademici i političari na vlasti, dok su opozicionari i liberalna inteligencija redovito marginalizirani⁴⁷, odnosno – npr. u Tejchmanovim tekstovima – "manipulirani Zapadom", koji je kriv za sve. Zanimljivo je važnost pozitivnih međudjelovanja i integracija, u prvom redu u razdoblju od Drugog svjetskog rata do devedesetih. Pri razmatranju problematike država većina čeških balkanista se priklanja tradicionalističkom shvatanju: historijska država i historijski narod koji iz nje proizlazi ima veći legitimitet nego država bez duge historije i sl. Iz tog redovno proizlazi teza da Srbija, kako ima dužu historiju političke samostalnosti nego Bosna, ima i "dublji" legitimitet. Filip Tesař upozorava na opasnosti koje krije takav pristup: "Da bismo uspjeli opisati fenomene tako komplicirane kao što su etnički konflikti, često se moramo izražavati u uopćavajućim kategorijama – Hrvati i Srbi, Hutue i Tutsiji – u smislu: Hrvati [...] 'teže tome', 'postupaju tako', 'vjeruju u' i slično. Ali ne smijemo sami sebi dopustiti da upadnemo u psihološku zamku. Ni u jednoj skupini ne mogu svi članovi imati identično mišljenje, iako postoje tendencije da se jedinstvenost otvoreno iznosi. Ne postoji uzorak 'Hrvata' kao promjenljiva jedinica, od koje je sastavljena skupina Hrvata."⁴⁸

Bosna i Hercegovina nije prosti algebarski omjer nacija ili nacionalnih kultura. Naziv bosanski nije termin koji određuje samo državnu ili teritorijalnu pripadnost;

⁴⁶ Nije slučajno odmah na početku rata uz Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku BiH bio uništen Orijentalni institut sa svojom bibliotekom i arhivom. To je bio jedan od ključnih strateških udaraca na BiH, koje su planski izvršile Karadžićeve horde.

⁴⁷ Češka srbistika i balkanistika, općenito, postojanje ljudi kao što su Nataša Kandić ignoriraju. "Čovjek u nevolji" je 2004. godine dodijelio nagradu Homo Homini N. Kandić i Fondu za humanitarno pravo. Podsjetimo da je gospođa Kandić, osnivač i izvršni direktor Fonda za humanitarno pravo, dobitnica cijelog niza svjetskih priznanja. Prešućivanje postojanja jedne N. Kandić predstavlja sastavni dio jednog ozbiljnijeg problema: omalovažavanja antinacionalističkih, prozapadnih, pacifističkih i liberalnih snaga na cijelom prostoru eks-YU.

⁴⁸ Filip Tesař, *Etnické konflikty*. Prag, Portál, 2007, 48.

to je naziv za *civilizacijski proces* koji kroz sve historijske promjene i političke surotnosti traje već jedan cijeli milenij. U tom procesu gdje su interakcije *konstante*, nacionalne kulture učestvuju kao *varijable*, zadržavajući svoje specifične identitete i izlažući se konstantnom kulturno-stvaralačkom odnosu *primanja i davanja*. Ni bošnjački ni hrvatski ni srpski identitet ne mogu se u potpunosti razumjeti ako se promatraju kao samostalni i izolirani entiteti, ako se vežu samo sa islamom ili samo sa kršćanstvom, nego se moraju razmatrati u specifičnom bosanskom kontekstu, u kojemu su i na dobar i na loš način imali i imaju utjecaja jedni na druge. Ova tradicija se, međutim, ili previđa zbog nedovoljnog uvida u historijske činjenice ili se negira radi kontraverznih političkih ciljeva, bilo domaćih, bilo međunarodnih. Ovo ne-shvatanje suštine Bosne, njeno nepriznavanje i poricanje ne javlja se samo u politici, nego i u akademskim raspravama.⁴⁹

Ovdje se neminovno nameće pitanje: *šta je to što pojedine univerzitetske "stručnjake" vodi ka sličnim stajalištima i tumačenjima*. Motivi su različiti, a često ih djeluje i po nekoliko uporedo: od nesposobnosti da se izade iz kolotečine starih predstava i stereotipa⁵⁰ pa do nesumnjive idejne bliskosti s konkretnim nacionalističkim diskursom, u kojem se, neosporno, dobro osjećaju i spretno orijentiraju. Onaj miloševićevski amalgam nacionalizma i komunizma očigledno im je mnogo bliži i razumljiviji nego, recimo, liberalizam, multikulturalizam i sl. Zato su pojedini češki balkanolozi često kao papagaji ponavljali ono što je dolazilo iz pera njihovih balkanskih kolega, u prvom redu srpskih nacionalističkih historičara, koji su, isto kao i oni, bili odgajani na izvorima tzv. naučnog komunizma. Ako bi se neko od njih i usudio da pokuša korigirati svoja naučna i idejna ishodišta, izazvalo bi to lančanu reakciju koja bi zahtijevala odricanje od dobrog dijela vlastitog naučnog "opusu" i napuštanje i revidiranje preovlađujuće recepcije.

Valja reći i to da su predstavnici češke historijske balkanistike zadovoljni rezultatima svog rada. Citiram, kao indikativno, stajalište historičara Miroslava Tejchma-

⁴⁹ <http://www.spiritofbosnia.org/?lang=bos&x=3&y=5>

⁵⁰ U ovom smislu su veoma podsticajna zapažanja historičara Františka Šístka o tome zbog čega su u češkom društvu 19. stoljeća s južnoslavenskog prostora obično bili viđeni kao bliži i simpatičniji geografski i kulturno udaljeniji pravoslavni narodi od u svim aspektima "realno" bližih katoličkih naroda. Vidi: František Šístek, *Naši bratři na jihu. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830-2006*. Doktorská disertace. Praha, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2006.

na: "U devedesetim godinama prezentirali su se češki historičari – balkanisti vrlo dostojno. [...] Navedenih zadataka češka historiografija se prihvatila sa uspjehom [...]." ⁵¹ Analizirajući istu problematiku samo na engleskom jeziku, američki historičar Robert J. Donia već nazivom svog rada *Prolazna slava: Djela o BiH na engleskom jeziku 1990.-1999.* izražava sumnju i rad počinje formuliranjem ključnog pitanja: "Mi sada mnogo više znamo, ali da li je naše razumjevanje napredovalo? To je ključno pitanje koje se postavlja o bujici literature na engleskom jeziku objavljene devedesetih koja se odnosi na Bosnu i Hercegovinu." ⁵² Za razliku od njega, ni Tejchman ni Hladký ⁵³ rezultate češke balkanistike ne dovode u pitanje, "sve štima", potpuno nedostaje kritički pristup.

Doduše, na dugom mjestu Tejchman poziva na skromnost: "Inače, budimo više skromni. Češka historiografija koja je pisana na češkom teško može imati međunarodni uspjeh. Uostalom, osnivači naše balkanistike Jireček, Niederle i drugi dosegli su međunarodnu slavu manje-više samo zahvaljujući tome što su pisali na njemačkom. Teško možemo očekivati da naše kolege iz inozemstva nauče češki." ⁵⁴ Prvo, Jireček, Niederle i drugi nisu dosegli "međunarodnu slavu manje-više samo zahvaljujući tome što su pisali na njemačkom" – već zato što su pisali dobro. Drugo, niko Tejchmanu i njegovim kolegama ne zabranjuje da i oni pišu na njemačkom ili engleskom, kao što to rade brojni stručnjaci iz zemalja jugoistočne Evrope, da bi stekli međunarodnu slavu.

S druge strane, odsustvo kritike i samoglorifikaciju navodnih dostignuća češke balkanistike treba tumačiti i u kontekstu promjena kroz koje od 1989. prolazi češko društvo. Dakle, ne samo da predmet njihovog izučavanja (sâm Balkan, od pada komunizma) prolazi kroz radikalne promjene već i društvena zajednica unutar koje

⁵¹ Miroslav Tejchman, *Česká historiografie (1991-2000). České a slovenské odborné práce o jihovýchodní Evropě: Bibliografie za léta 1991.-2000.* (gl. ur. Ladislav Hladký), Brno, Ústav slavistiky FFMU, Historický ústav Akademie věd České republiky, 2003, 127.

⁵² Robert J. Donia, *Prolazna slava djela o Bosni i Hercegovini na engleskom jeziku 1990-1999.* Sarajevo, *Prilozi*, Institut za istoriju, 2000, br. 29, 261.

⁵³ Vidi Ladislav Hladký, *Bosenská otázka a historiografie.* u: *Slavista s duší básníká.* Sborník k sedmdesátinám Ivana Dorovského (gl. ur. Pavel Krejčí), Brno, Společnost přátel jižních Slovanů, 2005, 160-175.;

ili Ladislav Hladký, *Češka historiografija o BiH (1980.-1998).* Sarajevo, *Prilozi*, Institut za istoriju, 2000, br. 29, 275-280.

⁵⁴ Miroslav Tejchman, *Historická balkanistika v České republice v uplynulých deseti letech. Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI. Sv. I. Sborník příspěvků ze VI. mezinárodního balkanistického sympozia.* (gl. ur. Ladislav Hladký), Brno, Historický ústav AV ČR, 2006, 25.

žive i djeluju ovi historičari balkanisti prolazi kroz radikalnu transformaciju, računajući i transformaciju u češkim humanističkim i socijalnim društvenim naukama općenito. A današnja pozicija balkanistike u okviru čeških historijskih nauka nije zavidna, te se može zaključiti da su i sami češki balkanisti danas jedna “ugrožena vrsta”.

Na kraju ovog poglavlja neka mi bude dopušteno da parafraziram Zygmunta Baumana: rat u Bosni i Hercegovini može nam kazat mnogo više o češkoj historijskoj balkanistici nego što ona može doprinijeti našoj spoznaji rata u Bosni.

III. O jednom bezazlenom nedostatku koji upozorava na ozbiljan problem

U proučavanju određenih segmenata iz kulturne historije češko-bosanskih odnosa od 1992. godine naovamo realizirano je nekoliko vrlo značajnih projekata koji zaslužuju pohvalu.⁵⁵ Riječ je o radovima koji obično nisu fokusirani na suvremene događaje. Usprkos tome, moramo konstatirati da u proučavanju češko-bosanskih odnosa postoje “velike rupe”. Kao ilustracija može poslužiti primjer historiografske recepcije jednog od najznačajnijih kulturnih projekata koji su Česi uradili za BiH uopće. Riječ je o Paviljonu BiH za svjetsku izložbu u Parizu 1900. godine, koji je projektovao arhitekt Karlo Pánek, a čiju je unutarnju dekoraciju uradio slikar Alfons Mucha. U prigodi stote obljetnice u Pragu je organizirana sjajna izložba pod nazivom *Alfons Mucha – Paríž 1900: Paviion Bosny a Hercegoviny na světové výstavě* (Alfons Mucha – Pariz 1900.: Paviljon Bosne i Hercegovine na svjetskoj izložbi), koja je na rad Alfonsa Muche i na Bosnu i Hercegovinu skrenula značajnu pažnju češke javnosti. U inače odličnom katalogu objavljenom uz izložbu uvodi se da je bosanskohercegovački paviljon projektirao “[...] danas potpuno nepoznati arhitekt Pánek – vjerovatno Čeh?”. Radi se o bezazlenom nedostatku koji upozorava na ozbiljan problem. Naime, iz fusnote doznajemo da ga autori kataloga ni u jednom od dostupnih leksikona čeških umjetnika nisu mogli pronaći. Ali, na sreću, ime Kar-

⁵⁵ Npr.: Ctibor Nečas, *Mezi muslimkami. Působení úředních lékařek v Bosně a Hercegovině v letech 1892-1918*, Brno, Masarykova univerzita, 1992.

Češi v Bosně a Hercegovině. Úvod do problematiky s výběrovou bibliografií. Sestavil Zdeněk UHEREK a kolektiv. Praha, Etnologický ústav AV ČR, 2000.

Milan Hlavačka – Jana Orliková – Petr Štembera, *Alfons Mucha – Paríž 1900. Paviion Bosny a Hercegoviny na světové výstavě. Alphonse Mucha – Paris 1900. The Pavilion of Bosnia and Herzegovina at the World Exhibition*. Praha, Obecní dům, 2002.

la Pánka⁵⁶ i njegovo djelo nisu u potpunosti zaboravljeni u Bosni i Hercegovini, barem ne u stručnim krugovima. Slučaj Pánka, nažalost, uopće ne predstavlja iznimku. Nemali broj značajnih čeških arhitekata koji su djelovali u inozemstvu pali su u zaborav u svojoj domovini. To važi i za dvojicu najznačajnijih čeških arhitekata koji su djelovali u BiH, Karla Paříka⁵⁷ i Josefa Pospíšila⁵⁸. U češkim biografskim leksikonima o njima se mogu naći samo osnovni podaci, a o njihovom djelovanju izvan čeških zemalja uglavnom nije ništa zabilježeno. Ovo, nažalost, ne važi samo za arhitekte.⁵⁹ Bez sumnje, ovaj problem svojom širinom i značajem prevazilazi problematiku češko-bosanskih odnosa. Radi se o često neprimjerenom odnosu koje češko društvo općenito ima prema zemljacima koji su napustili ili bili prinuđeni da napuste češke zemlje.

⁵⁶ PÁNEK, Karel (Carlo) (Místek, 1860 – ?), Arhitekturu završio 1883. na Visokoj školi tehničkoj u Beču. Radeći nešto više od jedne decenije u Sarajevu, Pánek daje i obimno i vrijedno djelo. Radio je u Građevinskom odjeljenju Zemaljske vlade, referat velikih građevina. Bio je aktivan član Tehničkog kluba u Sarajevu. Najznačajnija ostvarenja su Druga vladina palača iz 1896. (Bau des Regierungsgebäudes II) i Bosanski paviljon na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900, za koji dobija nagradu pariske izložbe – Srebrnu kolajnu. Od francuskog ministra za nastavu i lijepu umjetnost prilikom završetka Svjetske izložbe dobija odlikovanje “Officier d’Academie”. Nakon toga seli u Bratislavu. Godine 1902. dobija Zahvalnicu i priznanje od cara F. Josipa “profesoru Karlu Paneku u Bratislavi” povodom završetka djela “Austro-Ugarska monarhija u riječi i slici” koji je surađivao na svesku “Bosna i Hercegovina”. Od 1889. do 1900. u BiH je realizirano preko 20 značajnih djela po njegovim projektima.

⁵⁷ Vidi Jiří Kuděla, Branka Dimitrijević, Ivo Vacík, *Arhitekt Karel Pařík: Čeh koji je gradio evropsko Sarajevo = Architekt Karel Pařík: Čech, který stavěl evropské Sarajevo = The architect Karel Pařík: a Czech who built the European Sarajevo: (4.7.1857.-16.6.1942.)*. Sarajevo, Ambasada Češke Republike u Bosni i Hercegovini, Muzej Sarajeva, 2007.

⁵⁸ Mehmed Hrasnica, *Arhitekt Josip Pospíšil – život i djelo*. Sarajevo, Arhitektonski fakultet, 2002.

⁵⁹ Na mnoge zaboravljene ili neadekvatno upamćene stvaraoce i kulturne pregaoce, kao i općenito na zasluge koje su Česi imali u kulturnom i društvenom razvoju Bosne i Hercegovine, pokušalo se upozoriti u radu: Ladislav Hladký – Adin Ljuca, *České vlivy na kulturní a společanský rozvoj Bosny a Hercegoviny*. Arhiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky. Vědecký projekt RM 02/23/05.

IV. Literarna balkanistika

Ovaj rad bih zaključio s nekoliko primjedbi u vezi sa problematikom prihvaćanja bosanskog jezika i bosanskohercegovačke književnosti u češkim akademskim krugovima. U knjizi *Recepcija literature Južnih Slavena kod nas* iz 2004. godine Ivan Dorovský uopće ne registrira postojanje bosanske literature i jezika kao književnog, historijskog i kulturnog fenomena.⁶⁰ Svoju *Recepciju literatura Južnih Slavena kod nas* započinje riječima: “Na Filozofskom fakultetu Masarykovog univerziteta u Brnu, još od školske godine 1993-94, počeli su postupno otvarati magistarska studija svih jezika i literatura Južnih Slavena. Discipline bulharistika, kroatistika, makedonistika, slovenistika i srbistika studiraju se u raznovrsnim kombinacijama sa slavenskim i neslavenskim jezicima te sa historijom, pedagogijom i etnologijom. Čak se mogu studirati i kao jednopredmetni studiji.”⁶¹ Dorovský deklarira ambiciju da svojom studijom obuhvati jezike i literature “svih” Južnih Slavena. Tako u zasebnim poglavljima obrađuje bugarsku, hrvatsku, makedonsku, slovensku, te srpsku i crnogorsku literaturu, dok bosanskohercegovačku literaturu i bosanski jezik izostavlja. Neke od bosanskohercegovačkih autora uvrštava u srpsku i crnogorsku nacionalnu književnost, a neke u hrvatsku. Najveći dio relevantnih autora i djela pritom jednostavno ignorira, prije svega bošnjačke i bosanskohercegovačke autore jevrejskog etniciteta.

Za ilustraciju metodičnosti i “naučne konzistentnosti” književno-teorijskog postupka profesora Dorovskog poslužit ću se ponovo referencom na Bosanski paviljon za Svjetsku izložbu u Parizu 1900. U Muchinom ciklusu *Bosenské legendy* (Bosanske legende), nastalom za tu prigodu, nalazi se i neobično dojmljiv crtež ugljenom pod nazivom *Nevěsta Hasanagova*, (Nevjesta Hasanage, ugljen, papir 44,7 x 59,7 cm.). Nakon više od stoljeća, Dorovský u uvodnom dijelu poglavlja o srpskoj i crnogorskoj književnosti piše o češkim prijevodima “Hasanaginice” – “jedne od najpoznatijih južnoslavenskih balada”⁶², pri čemu Bosnu i Hercegovinu ne nalazi za shodno ni da spomene. Muchina “Hasanaginica” nije greškom zapala u bosanskohercegovački paviljon – još 1900. godine bilo mu je jasno kojem kulturnom krugu pripada. Naravno, to je jasno i profesoru Dorovskom, i zato kad piše o “Hasanaginici” u

⁶⁰ U starijoj literaturi, kao npr. u poznatom Odeonovom rječniku iz 1979. godine, “Slovník spisovatelů Jugoslávie” s podnazivom “srpska i crnogorska, hrvatska, bosanskohercegovačka, slovenska i makedonska literatura”, već iz samog podnaziva vidimo da su u njemu zastupljene sve literature svih slavenskih naroda koji su živjeli u okviru Jugoslavije.

⁶¹ Ivan Dorovský, *Recepce literatury jižních Slovanů u nás*. Brno, Boskovice, 2004, 5.

⁶² Ivan Dorovský, *Recepce literatury jižních Slovanů u nás*. Brno, Boskovice, 2004, 66.

poglavlju o srpskoj literaturi, svjestan da se radi o manipuliranju, Dorovský ne piše da je riječ o jednoj od najpoznatijih “srpskih” balada, već o jednoj od najpoznatijih “južnoslavenskih” balada.

Ili npr. o Ivi Andriću Dorovský piše kao o hrvatskom i ujedno i srpskom autoru. Čak piše da se radi o “trodnom autoru”, ali koji je i šta je taj Andrićev “treći dom” – autor nam ne otkriva. A Ivo Andrić ne samo da je rođen u Bosni i Hercegovini, već je svoje literarno djelo i svjetsku reputaciju izgradio gotovo isključivo na temama, likovima i motivima iz bosanskohercegovačke prošlosti. Ako nekoga možemo nazvati *bosanskim* autorom, onda je to prije svih Ivo Andrić.

Profesor Dorovský ni na jednom mjestu u svojoj knjizi ne nudi književno-teorijsko ili kulturološko obrazloženje za apstinenciju bosanskohercegovačke literature i jezika⁶³. Ništa manje, čini to *ideološki eksplicitno*: “Kao posljedica prirodne i iznuđene diferencijacije na Balkanu je, između ostalog, nastala samostalna bosanska (bosanskomuslimanska) država a time također samostalan bosanski jezik i bosanska (islamska) literatura”.⁶⁴ To što Dorovský stravične ratne zločine nedavno počinjene u Bosni i nad Bosnom u ime velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalističkih aspiracija naziva “prirodnom i iznuđenom diferencijacijom” neću ni komentirati, kao ni to što međunarodno priznato, sekularnu po ustavnom određenju, republiku Bosnu i Hercegovinu klasificira kao “**bosanskomuslimansku državu**”. Ali ovdje moram ukazati na materijalnu i terminološku grešku u tvrdnji da su bosanska i bošnjačka književnost “**islamske književnosti**”. U okviru bosanskohercegovačke literature, naime, postoji korpus bošnjačke književnosti u koji su uvrštena djela bošnjačkih autora. U okviru bošnjačke književnosti, pak, ubraja se i literatura pisana na orijentalnim jezicima (turskom, arapskom i perzijskom, u razdoblju od 16. do 19. stoljeća). Ako bismo i tu bošnjačku literaturu pisanu na orijentalnim jezicima nazvali islamskom literaturom, opet bismo pogriješili – u okviru nje, uz pobožne pjesme (ilahije) postoje i ljubavne pjesme (kaside), junačke (epika), balade, politička i historijska djela, pu-

⁶³ Poređenja radi, u svojoj knjizi “Dramatické umění jižních Slovanů” (Dramska umjetnost Južnih Slavena) Dorovský prigovara profesoru Franku Wollmanu što je, u dvadesetim godinama 20. st., kad je pisao svoj sintetički rad “Dramatika slovanského jihu” (Dramatika slavenskog juga), zaboravio na Makedonce: “*Da je Južnim Slavenima pripadalo također slavensko stanovništvo Makedonije, to naravno kod Wollmana nećete moći pročitati. Wollman nažalost u svojim analitičkim člancima zapostavlja i autore čija su se djela između dva svjetska rata igrala u npr. u Skoplju, koje je tada pripadalo tzv. Vardarskoj banovini Kraljevstva Jugoslavije. A mogao je to uraditi u ...*” Vidi Ivan Dorovský, *Dramatické umění jižních Slovanů. I. část (1918-1941)*, Brno, Masarykova univerzita, 1995, 92.

⁶⁴ Ivan Dorovský: *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno, Masarykova univerzita, 2004, 108.

topisi itd. – a “islam” je termin kojim se označava muslimanska religija i na osnovu koje se izvodi prisvojni pridjev “islamski”, koji se, dakle, odnosi na ono što je vjersko. Postojanje bošnjačke literature pisane na orijentalnim jezicima analogno je postojanju hrvatskih ili čeških latinista.

Ne preostaje mi drugo nego da vjerujem da se u slučaju profesora Dorovskog, kao i u prethodno navedenim primjerima iz češke historijske balkanistike, radi o istovjetnoj intencionalnoj manipulaciji, čiju motivaciju mogu objasniti, iako za nju ne mogu pronaći nikakvo opravdanje, ponajmanje naučno. Lav Nikolajevič Tolstoj, je navodno⁶⁵, jednom prilikom napisao: “Da sam ja car, izdao bih zakon da pisac koji upotrijebi riječ čije značenje ne zna da objasni bude lišen prava na pisanje i kažnjen sa sto udaraca šibom”. Pitam se šta bi se u Tolstojevom carstvu dogodilo s literarnim naučnicima, historičarima i pedagogima koji – usprkos tome što znaju njihovo značenje i njihove potencijalne konsekvence – svjesno zloupotrebljavaju riječi? ■

⁶⁵ Ivan Klajn, *Ispeci pa reci*. Beograd, Centar za primenjenu lingvistiku – Novi Sad, Prometej, 1998, 42.
